

EMLÉKEZÉSEIM (III.)

TÓTH BUBORA ISTVÁN

Nem voltam beteges gyermekkoromban, de abban a néhány évben gyakran fájt a gyomrom. Orvoshoz akkoriban csak nagyon súlyos esetekben mentek. Én se mentem, mert a gyomorfájásom olyan mülékony baj volt. Árultak a patikában üvegekben sóbor-szesznek nevezett folyadékot, és nekem az volt az orvosságom. Bevettem egy gyűszűnyit, és attól megszűnt a fájás.

1914. július 27-én, vasárnap csirkét vágott anyám ebédre. Meg-
ebédeltünk, és én is lefeküdtem, mert akkor is elfogott a gyomor-
fájás. Úgy két óra tájban bejött hozzám anyám, és azt mondta:
Hallod, fiam, azt dobolja a kisbíró, hogy kitört a háború Szerbiá-
val. Negyvenkét éves korig mindenkinek be kell rukkolni. Apád-
nak is. Apám akkor negyvenegy éves volt. Erre fölkeltem az ágy-
ról, abban a percben megszűnt a gyomorfájásom, és azóta soha,
még a mai napig sem keresett meg. Ha az a megrendítő hír idézte
elő a gyomorfájásom megszűnését, úgy nem mondhatom, hogy ne-
kem semmi hasznom nem volt a világháborúból. De még abban a
háborúban alkalmam volt meggyőződni, hogy a háború mégsem
csak gyomorfájás elleni gyógyszer.

Ézt megelőzően, pénteken este, munka után ismét az ököristál-
lóban volt a pihenőhely, illetve csak lett volna. Vacsora után egy
cselédlegény odaállított egy citerával, és pengetni kezdte. Voltak
köztünk többen, akik tudtak rajta játszani, és egyik is, másik is
elvert rajta néhány nótát. De amikor a Huber Imre bácsi kezdte
el verni, az annyira táncra ingerlő volt, hogy a hevesebb vérűek
táncoltak, kik párosan, kik pedig csoportban. Imre bácsi jó hujá-
kat vert, ami úgy bemelegítette a társaságot, hogy utóbb már alig
volt néhány idősebb ember, aki nem táncolt. Nem volt ott a vízen
kívül semmi ital. De olyan természetes jókedvet, ami ott kialakult,
az életem mai napjáig soha nem láttam sehol. Mindenkit magával

ragadott a jókedv. Daloltak, kurjongattak, doboltak, szinte érthetetlen volt, honnan jöhetett az a fürgeteges jókedv. Hajnali szürkületig tartott a tánc. Alig feküdtünk le, nemsokára ébresztő volt. Az éjjeli multság azért hátrányosan hatott a másnapi munkára, mert délután nem volt kedve senkinek tovább dolgozni. Könnyen elvégeztük volna az egészet, ha Imre bácsi nem lett volna olyan jó citerás. Azt hiszem, vesztét érezte a társaság.

Hétfőn a 33 kaszásból 13 idősebb ember, akikre nem szólt a mozgósítás, meg a 33 marokszedő fejeztük be a múlt hétről megmaradt zab aratását.

A szabadkai katonai körzethez tartozott a topolyai, zentai és a szabadkai járás. Ennek a területnek két gyalog- és két huszár-(lovas-)ezredet kellett kiállítania. A háborús veszteségeket pedig pótolni. Elhamarkodott vagy nem átgondolt katonai parancsra egyszerre húsz korosztály tartalékos olyan tolokodást, zűrzavart idézett elő Szabadkán, hogy ott alig lehetett mozdulni. A fiatalabb korosztályokat kezdték fölszerelni, de nem ment az máról holnapra. A sok ember az utcákon lézengett ide-oda. Sok hazament, azután ismét visszament. Végre valakinek eszébe jutott, ennyi embert nem lehet az utcákon mászkáltatni, mert a kaszárnnyák tömve voltak azokkal, akiket szereltek föl. Hazaküldtek hét korosztályt, akikre 1915 nyárutóján került sor, amikor már nagyon sokan meghaltak a nagyúri tőkés érdekek védelmében, amihez semmi közük nem volt.

A hangulat a háború kitörésének hírére nem volt nálunk háborúellenes. Az akkori munkásmozgalom, a szociáldemokrata párt nem volt osztályharcos. Nem fejtett ki háborúellenes propagandát. Sőt! Nótaszóval, fölvirágozva vitték a vonatok a fölszerelt menetszázadokat Szerbia felé. Nem volt felvilágosítva a munkásnép a háború ellen. Egy reggelire elintézzük Szerbiát. A „Megállj, megállj, kutya Szerbia, nem lesz tied soha Bosznia” című nóta hangzott a vonatokból. Nem merte volna senki gondolni, és el sem hitték volna, hogy több mint négy évig fog tartani az a háború.

Apám még egy jó évig itthon maradt. Én a polgári iskola harmadik osztályából maradtam ki 1915-ben, illetve végeztem el. A nyáron még apám itthon volt, és ugyanott arattunk, ahol azelőtt. A búzát levágtuk, amikor két húszéves legényt berukkoltattak. Én meg egy másik marokverő társam álltunk össze, és helyettesítettük

az egyiket, másik két gyerek meg a másikat. Az egyik rendet én, a másikat ő vágta. A zabaratáskor így fél részben kaszáltam.

A polgári iskolában csak olyan gyengén közepes tanuló voltam. Nem volt igazi kedvem a tanuláshoz. Inkább a polgári középosztály részére indult ez az iskola. 1916-ban végeztem el a negyedik osztályát. Apám a román fronton volt. Anyámmal ketten voltunk itthon. Anyám testvére, a János bátyám, mivel zenész volt, föl volt mentve a hadiszolgálat alól. De nemcsak ő, hanem a zenekar minden tagja, ami akkor működött Topolyán. Azt a fölmentést néhány ügyvéd és a környékbeli földbirtokosok eszközölték ki a zenekar tagjainak, azért, hogy amikor kedvük tartja, legyenek zenészek a szórakoztatásukra. Elismerten jó zenekar volt, az igaz, és azóta sem alakult ki Topolyán hasonló. Trombitára és tamburára voltak képezve. Nyolctagú volt, és Ispán Antus volt a karmesterük, aki a primás is volt a zenekarban.

Az iskolában a német-, torna- és énektanárunk egy Most Gyula nevű, nőtlen fiatalember volt. Szintén föl volt mentve a frontszolgálat alól. Mint fiatalember, gyakran kimaradozott éjjelenként, és János bátyám így ismerkedett meg vele. Egy alkalommal a bátyám megkérdezte a tanárt, hogy én hogy tanulok, és beszélgetés közben azt is megkérdezte a bátyám, nem tudna-e a tanár nekem valami állást az iskola elvégzése után. A tanár azt mondta: bátyja a budapesti Magyar Állami Gépgyárban igazgató. A gyár hadianyaggyár. Aki ott dolgozik, föl van mentve a frontszolgálat alól. Beszéljék meg velem, és ha kedvem van hozzá, ő ír egy ajánlólevelet a testvérenek, és biztos, hogy fölvesznek. Egy évig mint gyakor nok, de fizetéssel, azután pedig ugyanabban a szakmában rendes fizetéssel.

Az iskolaév befejezése előtt egy nap eljött hozzánk a bátyám, és elbámulta, mit hallott a tanártól. Nagyon jónak találta a helyet, és ajánlotta, menjek oda az iskola elvégzése után. Egyrészt az iskolai nevelésem miatt, nem tudtam elképzelni, hogy én ne menjek a háborúba, ami olyan érdekes dolognak tűnt föl előttem. Másrészt pedig a szabad természethez való ragaszkodásból, a föld szeretete miatt, amiből nekünk egy barázda sem volt, hallani sem akartam, hogy Topolyáról elmenjek. Akkor voltam tizenhét éves, és a tizennyolc éveseket már akkor vitték. Nem bírtak rábeszélni. A bátyám végül már mindenféle szárnak nevezett, de minden hiába volt. Megyek kapálni, aratni, és ha rám kerül a sor, megyek a háborúba is. Nem félttem a dologtól, hisz apám hozzáidomított. A

háború meg a történelem leírása szerint, ahogy tanultuk, szép, hazafias cselekedet. De az utóbbiból keserű tapasztalatot szereztem.

Nagyon erős, nagy tél volt 1917-ben. Sok hó is volt. Apám akkor a csapatával a bukovinai front mögött volt pihenőn. Voltak ott többen topolyaiak. Megírták, kik vannak együtt, és kérték az asszonyaikat, látogassák meg őket. Nyolc asszony, köztük anyám is, fölpakoltak, amit bírtak, és elmentek. Magam voltam tíz napig, amíg vissza nem jöttek.

Decemberben vágtunk anyámmal két malacot. Szűken volt kukoricánk, és úgy nyolcvankilósak lehettek, amikor levágtuk őket. Nagyon jó étvágyú, fejlődésben levő gyerek voltam. A szalonnát nagyon szerettem. Nem volt baj, ha nem is volt főtt étel. Megvoltam szalonnán is, akár egész héten. Egyik nagynéném, aki már ekkor hadiözvegy volt, a férje Galíciában esett el egy orosz támadáskor, minden másnap eljött, és főzött valamit. Kipróbáltam magam, mennyi szalonnát bírok megenni. Egy napon, amikor nem volt főtt étel, ötször bírtam enni; igaz, nem volt vastag a szalonna, úgy három-négy centis (de a bőréből mindig lett volna egy rendes féltalp a papucsra).

Mikor anyám megérkezett és egyszer főlnézett a kéménybe, megijedt, és azt kérdezte: Fiam, hol van a szalonna? Megettem! De annyit! Ha még egy hétig nem jöttem volna haza, mind megetted volna! De szerettem a szalonnát egész életemben . . .

Anyám nagyon szigorú rendet tartott, de most szabad volt a vásár. Össze szoktunk esténként jönni, leginkább a hátsó szomszédunkban, a környékből gyerekek, lányok, néhány hadiözvegy. Olyan már elég sok volt, aki nem várhatta az urát haza. Én meg egy másik fiú citeráztunk, a többi meg táncolt. Volt egy harmonikás is. Hárman föl váltva szolgáltattuk a zenét. Meghívtam a társaságot egy estére mihozzánk. El is jöttek. Azt hiszem, húszan voltunk. Éjfélig tartott a vigadozás. Egyszerű házaknál a szobák földesek voltak. A táncolók úgy fölgrálták, — rugdosták a szobánk földjét, hogy másnap egy talicska port söpörtem össze. Dél lett, mire mindent leporoltam, kitakarítottam és betapasztottam a kitáncolt gödröket. Mire anyám hazajött, megszáradt a tapasz is.

A szomszédunkban volt egy lány, tőlem egy évvel idősebb. Nem volt csúnya, olyan közepes szépségű, és súlyban úgy ötvenöt kilós lehetett. Ahogy az akkoriban divatos hosszú, bő szoknya engedte megállapítani, elég jó, formás alakú is volt. A gyakori céció, amit leginkább náluk tartottunk, a tollfosztás után, kilenc-tíz óra felé

kezdődött. A tollfosztás volt a szegény család téli kereseti lehetősége. A tollat pedig a hadiipar robbanóanyag gyártására használta a lőszergyártásban. A szegénynegyedekben mindenütt fosztották a tollat. Három-négy szomszédság egy háznál, hogy ne legyen annyira unalmas a különben nagyon poros, egészségtelen munka.

A gyakori találkozások közben az a lány úgy belém gabalyodott, hogy a szemét le nem vette rólam. A táncot befejező utolsó szakasz előtt a zenészek mindig „nőválaszt” kiáltottak. Arra a fölkiáltásra mindig olyan igyekezettel sietett hozzám, hogy mindenki láthatta, nem közömbös dologról van szó. Ha valaki megelőzte, alig léptünk néhányat, már el is kért tőle. Viselkedése engem mindjobban zavarba hozott. Közömbösen, csaknem hidegen fogadtam a közeledését. A nemi dolgokról olvasottak után minden nő közeledését bizalmatlansággal fogadtam. Persze túlzásba estem, de olyan erős gátlásaim voltak, hogy semmilyen női szem nem bírta föloldani. Részt vettem a szórakozásokban, de érzelmileg egyet sem engedtem közel magamhoz. Más lányok is próbálkoztak velem, de hiába. Nem voltam nemileg tehetetlen, sőt! Ha nem olvastam volna, amit olvastam, lehet, hogy az ellenkező dologban estem volna túlzásba. Az anyag adva lett volna hozzá bőven.

A lány azonban nem nyugodott bele egykönnyen, hogy én ilyen tartózkodóan viselkedem.

Gyakran hallottam akkoriban asszonyok beszédéből, hogy ha sikerül megetetni vagy megitatni valamilyen kotyvalékkal a kiszemelt valakit, akkor azt meg lehet fogni. Akarata ellenére is közelednie kell ahhoz, aki azt kívánja. Nem vettem komolyan, és nem is törődtem az ilyesmivel.

Hogy mit tettek vagy csináltak, vagy egyáltalán hogy csináltak-e, azt nem kutattam, de valamit csinálhattak velem, mert egy este, amikor szétment a társaság és kikísért bennünket a lány, én ott maradtam vele a kiskapuban. Érdekes együttlét volt az. Ő az egyik, én a másik sarkában a kapunak. Mint két megbabonázott krampusz, vagy mint két ájtatos manó, alig váltottunk néhány közömbös szót egymással. Mehetnékem volt, mégis maradnom kellett, de egy ujjal sem nyúltam feléje. Úgy nézett rám, mint egy éhes kígyó, és én alig bírtam otthagyni. Attól kezdve, hacsak tehettem, napközben is többször átmentem hozzájuk, amit azelőtt soha nem tettem. Az esti eset többször megismétlődött, és később már úgy éreztem, hogy fogva vagyok valamilyen érthetetlen mó-

don. Semmi vonzalmat nem éreztem iránta, de nem bírtam a hatása alól szabadulni.

Ilyen volt a helyzet, amikor elérkezett március tizedike, amikor be kellett rukkolnom katonának. Százhatvannégyen vonultunk be korosztályombeliek, akik 1899-ben születünk. 1917-ben tizennyolc évesek voltunk. Nagy volt az emberanyag-veszteség, igénybe vették a tizennyolc éveseket is. Ötven év volt a felső korhatár a hadseregben. Aki meghaladta az ötven évet, azt leszerelték.

Mielőtt a katonaéletről szólnék, befejezem a lánnyal való esetemet. Pontosan nem emlékszem, csak úgy vélem, hogy április elején volt húsvét. Ünnepek voltak akkor minden katolikus ünnep. Két napra mindenkit hazaengedtek. Szabadkán volt a kiképzés. Szombat estefelé értem haza. Köszöntem anyámnak jó estét, letettem a motyómat, amiben szennyes alsóruha, kapcák, törülköző volt, mert azt mindenki otthon mosatta, és anélkül, hogy anyámmal valamit beszéltem volna, már mentem át a szomszédba. Teljesen közömbösen, minden különösebb vonzalom érzése nélkül, de át kellett mennem. Amilyen nagy lett ott az öröm, amikor megláttak, olyan nagy lett anyámnál a bánat meg a harag. Utánam jött, és így szólt: Ugye, fiam, neked a szomszédok az elsők? Én nem vagyok senkid sem? Nekem ledobod a piszkos ruhádat, és se szó, se beszéd, már a szomszédban vagy? Azt se kérdezed egy szóval sem, hogy vagyok? Neked mások előbbre valók, mint én? Ti meg mit csináltatok a fiammal? Nem ég le a pofátok? Valamit csináltak velem, azért sugdostok össze.

Erre az anyai korholásra, úgy éreztem, mintha megkönnyebbültem volna. A lánynak a vonzása kezdett hatástalanná válni, aminek magamban még örültem is. De nem árultam el semmit. Mire hazamentem, már a nagynéném is ott volt. Az még megtette, amit anyám a fejemhez vagdosott, de ez mind csak segített abban, hogy az egész furcsa histórián túltegyem magam. Egy különös nyomástól szabadultam meg. Nem értem, hogy alakulhatott ki olyan furcsa helyzet.

A lány később férjhez ment, de a férje korán elhalt, és amíg élt, özvegy maradt. Egy lánya volt.

A katonaélet már az első nap ellenszenvesnek mutatkozott előttem. De előbb még visszatérek a regrutakoromra. 1917 januárjában volt az én korosztályom a sorozóbizottság előtt. A mai Remont vállalattal szemben volt egy iskola, úgy neveztük, Kultéri Iskola. Mivel a vasúti részen lakóknak messze voltak a központi

iskolák, az arra lakók gyermekei oda jártak. Ma egy fényes üzlet működik a helyén. Ott zajlott le a vizitáció. A bizottság ott nyomban ismertette velünk a csapattestet is, ahova beosztott bennünket, és ahová folyó év március tizedikén be kell rukkolnunk. Én a császári és királyi 86. gyalogezredhez lettem beosztva, ahol német vezényszó volt.

Volt egy eléggé külön iskolatársam és egyúttal barátom is, a polgári iskola után Szabadkán a kereskedelmi iskolába járt. Fontányi Imrének hívták. Amikor megtudta, hogy regruta lettem, vett nekem egy nagy művirágos, gyöngyvirágos, rózsás, pántlikás csokrot a kalapomra. Divat volt a regrutákat fölvirágozni, és amíg be nem rukkoltak, viselték a csokrokat a kalapjukon. Azt hiszem, a rendszer ezzel is népszerűsíteni akarta a katonaeletet, azért honosították meg ezt a szokást. Amikor a csokrot fölsereltük, a kalapomat teljesen elborította, a pántlikák meg hosszan lelógtak hátul. Tollakkal fölékesített indián törzsfőnökre hasonlítottam, amilyent az indiánregényekben lehet látni. Farsangkor a Katona Náci kocsmájában rendezett regrutabálon nekem volt a legnagyobb csokor a kalapomon. Tényleg úgy nézhettem ki, mint egy törzsfőnök. Pedig egy részét a csokornak rá se tettük, mert nem fért rá a kalapra. Tíz koronát adott érte a barátom. Egy háromhónapos malac árát.

A déli vonattal mentünk Szabadkára. Borús, enyhe nap volt. A hóolvadáستól rengeteg sár, pocsolya mindenütt. Rengeteg nép tolongott az állomáson. Szülők, nagyszülők, rokonok, barátok, szomszédok kísérték ki a második tizennyolc éves korosztályt. Nóta, sírás, láрма. Sokan nem érték meg a háború végét ebből a korosztályból is. Szabadkáról különvonat jött értünk. A katonai ügyosztály vezetője névsorolvasást tartott. Azt nem tudom, hiányzott-e valaki. Az egyes csapattestekhez tartozók külön vasúti kocsikba szálltak be. Egy altiszt jött, és kiáltozott a kocsijánál: Hatos honvédek ide! Azután: 86-osok ide! Honvédhuszárok ide! Nyolcas huszárok ide! Beszállt mindenki. Valaki belekezdett, és vele a többi is:

Topolyai lányok, isten veletek,
 Én már többé nem beszélek veletek,
 Ültettetek tearózsát kiskertetekben,
 Már én többet nem szakítok belőle.

A sírás, zokogás mindenkire átragadt. Jobb volt már inkább menni, mint azt hallani, olyan szívbe maró volt.

Fél kettőre Szabadkán voltunk. Az állomásról gyalog mentünk ki, vállra vetett kofferokkal, a Halasi úti kaszárnyába. A 86. gyalogezred állomáshelye ott volt. A kaszárnyaudvar körül volt véve barakképületekkel. Az északi oldalon volt a kantin. A keleti oldal egyik végén a harmadik, a másikon a negyedik század. A nyugati oldalon a gépfegyveres század és a konyha. Az utóbbi kettő közt volt a kapu és az őrszoba. A kapunál őr állt.

Egy öregebb katona fogadott bennünket a gépfegyveres szakaszon, egy üres terem előtt. Így szólt hozzánk: Jöjjenek kendtek ide be. Tizenketten voltunk. A szobában friss szalma volt elterítve az egyik fal mellett. Nemsokára beszólt: Jöjjenek kendtek ki, álljanak kendtek sorba. Nem tetszett nekem ez a megszólítás. Gúnyol ez bennünket!

Sorba álltunk. Hozott egy nyaláb nadrágot. Mindenkinék dobott egyet. Azután blúzt, köpenyt, bakancsot és sapkát. Ismét szólt: Egy óra múlva, ami rossz, meg legyen varrva. Ahol gomb hiányzik, helyette legyen másik fölvarrva. Gyerünk! Bementünk a szobába. Le a civil ruhát. Föl a komiszt. Bosszankodva állapítottuk meg, hogy gomb csak véletlenül volt valamelyiken. A többi mind levagdosták. Hol vegyünk gombot? Egy kiment, és megkérdezte a közelben várakozó öreg katonát, aki már tudta, mi következik: Hol lehet gombot venni, apám? Van nekem, ha kell. Korona darabja. Hányat akar kend? Nadrágra, blúzra, köpenyre legalább százat eladott hamarjában. A guta kerülgetett bennünket, mert világos volt, hogy ő vagdosta le a gombokat. Pizkosul kezdődött a katonaélet, de az ilyesmi hozzá tartozott, ellene tenni semmit nem volt tanácsos, mert arra csak ráfizetett volna az ember. Megkaptuk az első lélekmérgező pirulát.

A kapott holmit, ha valakinek kicsi vagy nagy volt, egymás közt elcsereberéltük, és valahogy felöltöztünk, de nem bírtunk mindent megvarrni vagy a hiányzó gombokat pótolni, mert az egy óra kevés volt. Betartotta az egy órát, és ismét beszólt, de most már kemény, pattogó, minden nyájasságot nélkülöző hangon: Kifelé, sorba állni! Mozgás, mozgás! Fölálltunk egy sorban. Egyik ember közülünk meg akarta kérdezni tőle, hogy miképpen szólítsuk, de amint beszélni kezdett, ráförmedt: Kuss! Akkor nyisd ki a cipőlesődet, majd ha kérdezlek. Így nem tudtuk meg, minek szólítsuk. Láttuk azt, hogy van a blúzgallérján egy fehér fecske-

pötty (egycsillagos rangjelzés), de nem tudtuk, hogy kell mondani németül. A rangokat is németül kellett mondani, nemcsak a vezényszó volt német. Egy lélekmérgező pirulát ismét bevettünk. Ha már a nevét nem tudtuk meg, magunk közt vaddisznónak neveztük.

Vizitet tartott a vaddisznó. Ahol szakadást látott az elnyűtt katonaruhán, beleakasztotta az ujját, és amennyire bírta, még nagyobb szakadást ejtett rajta, és azzal engedett el bennünket: A bundás anyátok úristenét, reggelre minden meg legyen varrva! Ez volt a harmadik pirula.

A kürtös vacsorára hat órakeres sorakozót fújt, de mi még nem tudtuk, mire fújja, és senki nem ment vacsoráért. De volt hazai a kofferban. Nekiálltunk foltozni, varrni. Ahogy beszélgettünk, kiderült, hogy nem volt köztünk egy sem, aki csak egy gombot is fölvarrt volna addig életében, és most egyszerre még foltozni is kellett tudni.

Este nyolckor takarodót fújtak. Nemsokára beszólt valaki: Lámpát elfújni! A mennyezetről lecsüngő petróleumlámpa adta a világosságot. De a ruhafoltozást még nem mindenki fejezte be. A lámpát meg el kellett fújni. Lefeküdtünk, és azt gondoltuk: ha lettünk is, csak ne volnánk!

Másnap átköltöztünk az udvar keleti oldalára, és ott lett a további tartózkodási helyünk. Negyvenketten jöttünk össze az újoncokból a 86. gyalogezred 4. századhoz. Akinek nagyon rossz volt a ruhája, annak kicserélték. Kaptunk kiképző altiszteket, akik szakaszba és rajokba osztottak bennünket, és kezdetét vette a kiképzés. Tíz vagy tizenegy ember képezett egy svarmot (rajt), és minden rajnak volt egy parancsnoka. A kiképzés rajokban történt. Fegyvert még nem kaptunk. Menetelést, fordulatokat tanulunk, és délutánonként a rangfokozatokat és a hadsereg szerkezetét ismertették. Akkor tudtuk meg, hogy a vaddisznót Herr gefrejternek kell nevezni (örvezető úrnak). A Herr szót erősen ki kellett hangsúlyozni, mert az jelenti az urat.

Egy hónapig tartott a fegyver nélküli kiképzés. Azután fegyvert kaptunk, és egy hónapig tartott a fegyveres kiképzés is. Márciusban még esett a hó, és elég hideg volt az egész hónap. A fülekre nem volt szabad ráhúzni a sapkát, bár volt fültakarója. Nekem megcsípte a fülem hegyét a fagy, és elég sokáig sebes volt. Nagyon kemény volt a kiképzés, és még embertelenül komisz is. Tudatosan durvaságra szoktattak bennünket. (Például volt egy

főhadnagy századparancsnokunk az olasz fronton, aki még véletlenül sem szólt másképp hozzánk, csak úgy, hogy: szaosok. Racs-csolt, és nem tudta kimondani az r betűt. Fehér holló volt az a tiszt, aki szóba állt a legénységgel, tisztességes, rendes emberi beszéddel.) Nem volt egy nyugodt óránk, hogy valamivel ne foglalkoztattak volna bennünket. Ha mást nem találtak, akkor rajvonalonban az udvaron a szemetet szedegettük össze vagy vertük agyon egymáson a legyeket. Aki nem tudott elszámolni agyonütött legyekkel, az békaügetésben ötször-hatszor végigugrálta a szobát. Tizenhét méter hosszú volt a szoba. Vagy feküdj-kelj volt a büntetés. Az engedetlenséget vagy parancs nem teljesítését minden esetben megtorolták. Ilyen módszerrel tompították vagy épenséggel ölték a legénységbe az önérzetet. Az ilyen bánásmódnak a végrehajtói az altisztek voltak. Azok együtt voltak állandóan a legénységgel, és egymással vetélkedtek, melyik milyen marhasággal tudja bosszantani vagy kínozni a népet. Az altisztek leginkább szolgálalkú, úrhatnám alakok voltak, akik már civil életükben hasonló körülmények közt voltak; itt még tetszett is nekik az ilyen élet. Ami a fő, még úrnak is nevezték őket, de csak a közemberek (a legénységet így nevezték). A tisztok nem urazták őket, csak a rangjukat említve szóltak hozzájuk. Például frajter Kovács vagy cukszfűrer Molnár. A tisztok előtt olyan szolgálatkészen, meghunyászkodóan viselkedtek, hogy rossz volt nézni. Ha lehordták a tisztok őket valami mulasztásért, azt a legénységen bosszulták meg. Embertelen, piszkos, gyalázatos élet volt a katonaelet. De ahogy az idősebb emberek mesélték, békeidőben még komiszabb volt a katonáskodás. A háború alatt sokat veszített emberkínzó mivoltából. Zöld hasú, bundás, apagyilkos, szűzmárja-szomorító beceneveket viseltünk nagy szeretettel, hogy a kuss szót ne is említsem. Eleinte úgy fájt minden szó, ami nem felelt meg a becsületes normának. De eltompul az emberben minden nemesebb érzés, ha állandó nyomás nehezedik rá. Megszokja a legrosszabbat is.

Voltak köztünk néhányan, akik anyagiakban nem szűkölködtek, azoknak meg volt engedve, hogy ne aludjanak a kaszárnyában. Azok nem vettek részt a szobasúrolásban, ha valamiféle kitolásról volt szó, azok titokban mindig eltűntek közülünk. Egy más közt a csendes méreg evett bennünket ennek láttán. Az ilyen körülmények lassan kezdték belőlem is kiölni a hazafias érzelmet.

A pontos dátumra nem emlékszem. Úgy május végén vagy június elején, egy szombaton ebéd után, ellógtam a szobasúrolás elől, és hazamentem, és csak hétfő reggelre mentem vissza. Nagyot néztem, mert alig találtam valakit. Csak néhány társam, akik, mint én, szintén hazalógtak szombaton, és egy-két altiszt maradt. Hirtelen jött parancsra még szombaton délután összeállítottak egy menetszázadot, és már el is vitték. Akik nem voltunk ott, maradtunk egyelőre még tovább Szabadkán.

A valamiféle testi fogyatékoság miatt eddig alkalmatlanoknak nyilvánítottak lassan mind jók lettek ágyúötleteléknek. A kórházakból gyógyultan elbocsátottak néhány heti szabadságot kaptak, és utána a kádernél jelentkeztek. Így fölszaporodott a létszám annyira, hogy június végén összeállítottak ismét egy menetszázadot, amibe én is bekerültem.

Közeledett az aratás. A mezőgazdaságban gyenge volt a munkaerő. Asszonyok, gyermekek, öregek dolgoztak a földeken és hadifoglyok. Minket is aratási munkára vittek a bajai járásba. Néhány napig Baján voltunk. Oda adták be a gazdák, ki hány emberre tart igényt az aratási munkáknál. Úgy lettünk szétosztva. Én egy becsei fiúval, Kókai Istvánnal, aki egy évvel volt nálam idősebb, és már mint gyógyult sebesült került újra frontszolgálati beosztásba, egy helyre kerültem. Egy tanyára Gara falu mellett, egy német bérlőhöz. Négyszáz lánccal földet bérelt a paraszt. A két öreg, egy hadiözvegy lányuk két unokájukkal, egy hajadon lányuk meg az egyik kezére megrokkant és elbocsátott fiuk volt a családban. A fiú marokrakó aratógéppel, amit három ló húzott, vágta a búzát. A két lány terigetett és rakta kötélbe a markokat, amit mi ketten kötöttünk be és raktunk keresztékbe.

A Szabadka—Baja vasútvonal mellett fekvő Bácsborsód nevű faluig jöttünk vissza Bajáról. Ott csak ketten jutottunk az öreg némethez. Jórészt idősebb emberből állt a századunk. Százhusz ember került szétosztásra. A hozzánk beosztott tisztek elmentek szabadságra. Az altiszteket is szétosztották, oda, ahová több ember került.

Kocsin vitt ki bennünket az öreg német. Jó három kilométerre volt Bácsbokodtól délre Bácsborsód. Annak a határában volt a tanya. Olyan települést sem láttam azóta sem. Négy vagy öt házból állt a falu. A jegyző, négy csendőr meg a pusztabíró lakott a faluban. A lakosság szerteszét a határban, tanyákon élt. A pusztabíró volt valójában a kézbesítő, akinek tizenkét lóva és hat

lovásza volt, akik széthordták a falu teljhatalmú urának, a jegyzőnek a rendelkezéseit. A kovácsok, bognárok, szíjgyártók szintén kint laktak tanyákon. Igazi kezdetleges paraszti élet volt ott. Jó messzire elkocsizott velünk a paraszt, mire kiértünk a tanyára. Mint általában minden jövevényre, mireánk is kíváncsi volt a ház népe: ugyan milyen munkaerőt kap az öreg? Két tejfölösszájú fiatal. Nekem kezdett már barnulni a bajuszportám. Szakállam még csak kilenc szál volt egy bokorban, az állam alatt. A cimborám világosszőke volt, aki még tejfölösszájúbbnak nézett ki, mint én, mivel én fekete voltam. Ő valamivel alacsonyabb és kicsit testesebb volt. Nagyon szelíd, jó parasztfiú volt. Megértettük egymást.

Mindnyájan beszéltek magyarul, csak az öregasszony nem. Nem volt az olyan nagyon öreg. Úgy ötven felé lehetett, száraz, sovány, eleven, fűrge asszony. Amikor leszálltunk a kocsiról és meglátott bennünket, összecsapta a kezeit, és elkezdte mosni az öreg fejét. Én az iskolában tanultam német nyelvet, és valamit megértettem a lényegéből annak, amit mondott. Fiatalnak, tudatlanoknak talált bennünket arra a munkára, amire hoztak. Ha nem voltak megfelelőbbek, miért fogadott el minket? Őt koronát kell fizetniök napszámot és kosztolni bennünket, dolgozni meg majd nem tudunk. Tényleg ilyeneknek néztünk ki, azért is maradtunk meg az öregnek, mert minket senki nem választott. Az öreg meg legutoljára ért oda. Válogatás nem volt. Vagy visz bennünket, vagy nem. Gondban volt az öreg nagyon, végül szomorúan rámondta, üljünk a kocsira; így jutottunk ki hozzá. A fiatalabb lány szemlátomást meg volt velünk elégedve, de erre a megállapításomra engem ismét elfogott a hátborzongató iszonyat, hogy már megint nők közé keveredtem.

Az öreg német néhány szóval szabadkozott, de leginkább lehaltott fejjel hallgatta az asszony méltatlankodását.

Hétfő volt. Megvártuk, míg elkészült az ebéd, és délután hozzákezdtünk a munkához. A kötözéshez szükséges kötelet minden reggel megcsináltuk. Erre a napra a két lány csinált reggel. Jó darab le volt már vágva, mire odaértünk. Komoly munka is volt, ami várt ránk. De nem volt előttünk ismeretlen. Nem rohanva, de módjával, ahogy a parasztok szokták mondani, estig elég jól haladtunk. Az öreg többször megnézett bennünket, és amikor látta, hogy ezt ő is csak úgy csinálná, mint mi, nem szólt semmit. Este a lányok is beszámoltak az anyjuknak, az öregnek is meg-

eredt a szava, és most az anyó hallgatott. Amíg vacsoráztunk, ő az asztal előtt állt, és akkor vizsgált meg bennünket alaposabban. Olyasmit értettem: ki hinné el ilyen két gyerekről. Szinte úgy éreztem, mintha gyönyörködne bennünk. De én őbenne nem, mert nagyon sovány volt.

Két hétig eltartott a bekötözése annak a búzának, amit géppel lekaszáltak. Volt még másik három pár arató is, akik kézzel arattak. Amikor a bekötéssel végeztünk, hozzáfogtunk asztagba behordani. Mi kocsisok voltunk. Behordás után megbeszéltük, és a cimborám elment haza Becsére két napra, amikor visszajött, én is hazamentem két napra. Rövidesen el is lett csépelve. A búzát a vetőmagon és fejadagon kívül mind be kellett szolgáltatni. Reggélésre szállítottuk, ott vagonokba öntöttük. Én két nagy vöröstartka ökörrrel hordtam a búzát. Kettőt fordultam naponta. Két lovas fogat is hordta. Nem volt még mind beszállítva, amikor egy éjjel egy lovas kézbesítő hozta a parancsot, hogy a bokodi állomáson jelentkezünk. Így ért véget az aratási munkánk.

Különösen érdekes és szerintem nagyon megfelelő konyhai szabály szerint ételmezte az a német asszony a családját. Egyszerű parasztasszony volt. Annak egész napja a fejésben és élelemkészítésben múlt el. Egész hétre meg volt határozva, melyik napon mi lesz az ebéd. A következő héten ugyanaznap ugyanaz az étel. És ez állandóan így ment náluk. A változás csak annyi volt, hogy pl. hétfőn lekváros gombóc, a jövő héten túrós vagy grízes gombóc. Szerdán gyúrott túrós rétes, a másik héten kelt túrós rétes vagy túrós lepény. A pénteki tészta étrendnél túrós, mákos, krumplis stb. változat volt. A húsos napokon baromfi és a mellé tálat főzelékek cserélődtek. Minden hétre leírta, melyik napon mit készít. A reggeli sem volt egyhangú. De boltból csak cukrot hoztak. Leginkább sósan készített mindent, és csak amit a maguk termeléséből állíthatott elő.

Amikor még a búzát kötöttük kékébe és elmentünk vizet inni, a lány néhány esetben a szájából lespriccelt vízzel, úgy akart rábírnivalami kezdeményezésre. Gondoltam néha, elkapom, megcsecserésem, de nem került rá sor; attól tartottam, hátha elvisz az ördög. Amikor néhányszori kísérlete eredménytelen maradt, abbahagyta, és mind fölényesebben kezdett viselkedni; látta, hogy egy érzéketlen fajankóval van dolga. Én viszont, dacára annak, hogy a harctérre menés előtt álltam, ahol el is pusztulhatok, még mindig a nemi bajokról olvasottak hatása alatt álltam. Nem gon-

doltam arra, milyen túlzásokba estem néha. Mindenkinél bajt gondoltam.

Bácsbokodon összevártuk a környéken dolgozó társainkat, és egy délutáni vonattal Bajára mentünk. Ott gyülekezett a század, és két nap múlva bevagoníroztak bennünket, majd irányt vettünk az orosz front felé, hogy feltöltsék velünk a nagyon megfogyatkozott létszámot. Ezredünket ugyanis egy orosz támadáskor bekerítette és, csak a front mögött lévők kivételével, fogságba ejtette az orosz hadsereg. Nagyon kezdte már unni a nép a háborút. Az év tavaszán Pécsen komoly katonai lázadás tört ki. Komoly harcok voltak a lázadókkal. Egy bosnyák ezred állomáshelye is Pécsen volt, és azokkal verették le a lázadókat. De bizalma már nem volt a hadvezetőségnek a katonákban, amit az is bizonyított, hogy a fegyvereink zárdugattyúját még Szabadkán elszedték tőlünk, és egy ládába zárva hozták, és csak akkor adták vissza, amikor kiértünk a front mögé. Muníciót sem kaptunk. Volt sok ember, aki már kétszer is megsebesült, és a mi századunk zöme is ilyenekből tevődött össze. A halottakat újabbak besorolásával pótolták.

Este ért velünk a vonat Budapestre. Ott kaptunk vacsorát. Jó ideig állt velünk a vonat. A tisztek még előbb szétnéztek a városban, vasárnap este volt. Azoknak nem voltak gátlásaik, mint nekem, mert alig értünk ki, a századparancsnok főhadnagy meg egy hadnagy nemi bajjal a lemergi kórház lakója lett.

Amikor Budapestről megindult velünk a vonat, négy vagy öt puskából elkezdtek lövöldözni az állomás épületére, a mi vonatunkból. Elszedték tőlünk a fegyverek zárdugattyúit, de az öreg katonák szereztek, még golyót is. Senki nem merte az orrát kidugni a tisztek meg a nagymellű altisztek közül. Ez már tüntetés volt a háború ellen.

Negyvenen szorongtunk minden marhavagonban. A tisztek első osztályú kocsikban utaztak. Egy sem jött közelünkbe sem egész úton. A szolgálatvezető őrmester az altisztekkel tartotta a rendet. De a lövöldözéstől nagyon lapos lett a mellük.

A ruházatunk nagyon gyenge volt. Könnyű nyári blúz, térdig bő, alsó részén szűkebb bosnyák nadrág és köpeny. Igaz, nyár volt, amikor kaptuk, de az maradt rajtunk télire is. Nagyon szűken volt biztosítva az utánpótlás. A frontra indulók kaptak csak új ruházatot, de már annak az anyaga nagyjából csalán volt. A bakancsok meg sokszor papírtalppal kerültek a katona lábára.

Igy kerestek sokat a hadsereg részére dolgozó vállalkozók. Megkérték az átvevő tiszteket, és minden jó volt. Tudniillik nem minden üzem volt állami kezelésben, ami a hadsereg részére dolgozott.

Amikor kiértünk, jóval hátrább a front mögött, egy Serzec nevű galíciai faluban állapodtunk meg. Akkor augusztus derekán jártunk. Itt töltötték föl az ezred megfogyatkozott létszámát. Itt az eddigtől eltérő, új kiképzést kaptunk az árokharcokra. Ezen mindenkinek át kellett esni, csak nem egyszerre. Különleges kiképző alakulat volt az. Egy hónapig tartott a kiképzés. Minden századból havonta 25 ember vett részt benne. A fő kiképzési elv az volt, hogyan kell az állásainkba behatoló ellenséget kiverni.

Kíméletlen, embernyúzó, spártaí életforma volt az. Addig fél kenyeret kaptunk naponta, most le lett szállítva, nyolcan kaptunk egy kenyeret naponta. Csak a neve volt, hogy kaptunk. A kosztunk gyalázatosan gyenge volt. Húst még véletlenül sem láttunk. Helyette néha-néha egy falat szalonnát kergetett néhány krumpli vagy bab a vízben. Reggel feketekávé, de égetett árpából, mert a kávé Amerikában maradt. A gyakorlatozás olyan kemény, szigorú volt, hogy ha rágondolok, még ma is szinte érthetetlen: gyenge koszton is milyen teljesítőképes lehet az ember.

Reggel ötkor volt az ébresztő. Egy altiszt meg egy közlegény teljesítették az ügyeletes szolgálatot. Éjfélíg az altiszt, éjfél után a közember volt ébren, aki ébresztő előtt fölkeltette az altisztet. Félig a partoldalba beásott barakképületben tanyáztunk, jóval hátrább a frontvonalától, egy erdő szélén, távol minden emberi településtől. Deszkapriccsen feküdtünk, alsó és felső sorokban. A felső sorban fekvők néhány fogas kis létrán léptek föl a helyükre. A deszkára a köpenyt borítottuk magunk alá. Nadrágot, blúzt összehajtva a fejünk alá. Pokróccal takaróztunk. A bakancs és lábszártekercs a lábunknál, a szerelvény a fejünk fölött fölakasztva volt.

Pontosan öt órakor, ha virradt, ha nem, benyitottak, és mindketten torkuk szakadtából „auf”-ot kiáltottak. Aki a legmélyebb álmát aludta, az is abbahagyta, és a következő pillanatokban már az ágy végén ültünk mindannyian. A következő ordítás: „imádkozz”; erre olyan morgáshangverseny keletkezett, amiben Jézus, Márja, Isten, József nevek hallatszottak. Egyetlen szent sem tudta volna megállapítani, kinek a védelmére álljon, így jobbnak látták nem avatkozni az ügybe. Ők maradtak a mennyországban, mi

meg továbbra is a háborúban. A következő ordítás, ami pár perc múlva elhangzott, „nótát” parancsolt. A vezeklés nótába csapott át. Úgy szerepeltünk, mintha dróton rángattak volna bennünket, mint a bábukat. Az ébresztővel együtt összesen öt percig tartott ez a fölvonás, és „öltözz” kiáltással fejeződött be. Negyed hat előtt tíz perccel a kürtös sorakozót fújt a reggeliért menéshez. A sorakozóra két perc volt adva. A konyha ötven méterre volt, de oda szaladva mentünk. Megkaptuk a kávé, amitől csak anyánk fájdalma lehetett keserűbb. Kíméltek bennünket a beszerzők, nehogy elromoljanak a fogaink a sok édességtől. Nem sok bajunk volt a reggeli elfogyasztásával, mert a kenyérből, amit előző este kaptunk meg, csak néhány falat maradt, ha ugyan maradt a reggeli kávéhoz. Az ebédhez nem ettünk kenyeret, nehogy elhízzunk; azért osztották ki este, vacsora előtt.

Fél hatkor sorakozót fújt a kürtös, főszereléssel a napi foglalkozáshoz. Öt perccel hat óra előtt érkeztek meg a tisztek. Addig mi ott álltunk, ha esett, ha fújt. Ez mindennapos volt, ami még a kávétól is keserűbbé tette a helyzetünket. A magunk rendbe hozására, az említett marhaságok közbeiktatásával, összesen fél órát adtak. Fél órát pedig teljes semmittevésben álltunk az udvaron, több esetben bőrig ázva. Foglalkozás akkor is volt, ha esett is az eső. A tisztek esőköpenyben, nekünk meg azt mondták: aki megáztat, majd meg is szárít benneteket. Szinte hihetetlen, még csak náthás sem akadt köztünk.

A parancsnoknak leadott jelentés után, pontosan hat órakor, már az első lépésnél nótával, indultunk a gyakorlótér felé. Kint pedig kilences csoportokban egy altiszttel, aki az oktatást végezte, a tisztek ellenőrzése mellett megkezdtük a napi foglalkozást. Volt vagy tízféle akadály egymás után fölállítva. A legelső egy nagy koronájú, vastag törzsű, kidöntött fa, ami ágaival velünk szemben feküdt. Az ágak közt kellett átjutni, de meghatározott idő alatt. A kiképző altiszt órával a kezében ellenőrizte. Szakadt rólunk a ruha, hasogatott, szurkált bennünket a gally, de nem volt mese, az átbújási idő rövidre volt szabva. Húsz méter távolságra voltak egymástól az akadályok. Mindegyik gyakorlatot nagyon rövidre szabott időre kellett elvégezni. Addig kellett csinálni, amíg nem ment, de még a fülünk hegye is izomlázás volt kezdetben. Az első két-három napon, amikor délben berukkoltunk a gyakorlóról, csak elvetettük a priccsen magunkat; alig volt kedvünk elmenni az ebédért, úgy össze voltunk törődve.

Azután fából faragott kézigránatokkal gyakoroltuk az árok-harcot. Egy hónap múlva mindenki visszament a századához. Az én századom már akkor az állásokban volt az első vonalban. Úgy 20—25 kilométerre lehetett a frontvonal orosz területen, Volhíniában. A mi ezredünktől északra német csapat tartotta a frontszakaszt.

Nagyon kemény, hideg tél volt. Sok hó is esett. Két méter mélyre kiásott árkokban, a földbe ásott pincyszerű fedezékekben tanyáztak az emberek, ahová lépcsőkön kellett lemenni. Tíz-tizenkét embernek megfelelő helyiség volt kiásva, benne drótkerítés drótjából készített priccsek szolgáltak fekvőhelyül. A tetőzet fatorzsekre hányt föld volt. Fa volt bőven, mert erdőn húzódott a mi frontszakaszunk. Valamilyen vashordóból készített kályhafélében tüzeltünk. A fedezékben nem fáztunk. De annak, aki fönt az árokban őrségen állt, az egy óra alatt, amíg le nem telt a szolgálata, úgy megdermedt mindene, hogy alig tudott a fedezékbe lemenni. A gyenge ruházatunk miatt egy óránál többet nem álltunk őrségen. Akit leváltottak, az majd belebújt a kályhába, úgy fázott. A kályha állandóan piroslott. Aki átmelegedett, az ingben-gatyában alhatott, olyan meleg volt. Ez szerencsénk volt, mert fönt olyan farkasordító volt a hideg, amilyen nálunk itthon 1929-ben volt; február derekán 30—33 fokos itt is.

Harcok nem voltak. Mi semmit nem tudtunk abból, ami Oroszországban végbement abban az időben. Egy nap az őr beszólt a fedezékbe, jöjjen ki valaki, mert egy csapat fegyvertelen orosz katona a drótakadálynál áll, és integet ide. Ki is ment néhány ember. Talán meg akarják adni magukat? Odamentek a drótakadályhoz, és valahogy megértették az integetésből, mutogatásból, hogy nincs háború, nem kell a háború, megyünk haza. Süvegcsukdarabokat dobáltak át. A cukor abban az időben nálunk is hosszú süveg alakban volt a boltokban. Abból tört kalapáccsal a boltos a vevőnek. A kristály- meg a kockacukor az első világháború után terjedt el.

Az ehhez hasonló jelenetek többször és többfelé megismétlődtek az oroszokkal. De hogy valójában mi ment végbe náluk, arról még semmit nem hallottunk bővebben. Ekkor már Leninék voltak hatalmon, és folytak a béketárgyalások a központi hatalmakkal. Elmúlt a tél, mire a különbékét megkötötték.

(Folytatjuk)